

Cumhuriyet'in İlk Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit (Tek) ve Görevinden İstifası

EROL AKCAN^a & RECEP MURAT GEÇİKLİ

Geliş Tarihi: 25.05.2017 | Kabul Tarihi: 27.06.2017

Öz: Ahmet Ferit (Tek), Cumhuriyet'in ilanından sonra İsmet (İnönü)'nün başkanlığında kurulan ilk kabinede Dâhiliye Vekili olarak görev almıştır. Lozan Antlaşması'nın sonrasına denk düşen son derece zor ve hassas bir süreçte Dâhiliye Vekilliği gibi önemli bir görevi üstlenen Ahmet Ferit, "Yüzellilikler" in tespiti, ülkeye gelen mübadillerin yerleştirilmesi gibi çok önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Görevi sırasındaki uygulamaları nedeniyle dönemin muhalif çevreleri ve basını tarafından sert bir şekilde eleştirilen Ahmet Ferit, bakanlıktan istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu çalışmada, Ahmet Ferit'in hayatı üzerinde genel çizgileriyle durulduktan sonra Dâhiliye Vekilliği sırasındaki bazı icraatları ve görevinden istifası, resmi yayınlara, tetkik eserlere, anılara ve dönemin basınına dayalı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Ferit Tek, Yüzellilikler, Ermeni Zenginleri Meselesi, Jön Türk, Yolsuzluk.

^a Y. Doç. Dr., İğdır Ü. İİBF. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
eerolakcan@gmail.com

Ahmet Ferit (Tek), The First Minister of Interior of Turkish Republic and His Resignation

Abstract: Ahmet Ferit (Tek) was entitled as the Minister of Interior in the first council under the presidency of İsmet (İnönü) following the declaration of republic. In this very delicate and challenging period corresponding to post-Lausanne Treaty, Ahmet Ferit undertook such a significant duty as the Minister of Interior and encountered very remarkable problems such as detection of "150 Personae Non-Gratae", replacement of refugees in the country. Ahmet Ferit was harshly criticized by opposition parties and the media due to his applications during his duty and he had to resign from his office. This study touches upon the life of Ahmet Ferit in a general framework and investigates some of his activities as the Minister of Interior and his resignation based on official publications, survey studies, memorials and media of the given period.

Keywords: Ahmet Ferit Tek, 150 Personae Non-Gratae, Rich Armenians Question, Young Turk, Corruption.

© Akcan, Erol & Geikli, Recep Murat, "Cumhuriyet'in İlk Dähiliye Vekili Ahmet Ferit (Tek) ve Görevinden İstifası", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 2017, ss. 351-384.

Giriş

Ahmet Ferit Bey, 23 Şubat 1293 (7 Mart 1878) tarihinde Bursa'da doğmuştur¹. İlk tahsilini Darülfeyz mektebi ile Gülhane Rüştiyesi'nde tamamladıktan sonra Kuleli Askeri İdadisi'ne girmiştir. Harbiye Mekteb'i'ni birincilikle bitiren Ahmet Ferit, 1312 (1896) yılında Erkân-ı Harp sınıfına seçilmiştir². Bir yıl sonra 1897 yılında politika ile uğraştığı iddiasıyla bir grup arkadaşıyla birlikte Taşkıyla mahkemesinde yargılanmıştır. Mahkeme neticesinde subaylıktan çıkarılmasına hükmedilip Trablusgarp'a sürgün edilmiştir. Bir yıl zindanda kaldıktan sonra 1898'de affedilerek rütbesi iade edilmiş ve Trablusgarp Erkan-ı Harbiyesi'ne tayin edilmiştir³. Burada iki yıl görev yapan Ahmet Ferit, Trablusgarp Kumandanı Recep Paşa'nın seryaveri ve kayınpederi Şevket Bey'in himayesinde İttihat ve Terakki'nin yedinci şube azalığında bulunmuştur⁴.

Trablusgarp'taki görevini bırakarak Avrupa'ya kaçması nedeniyle 8 Şubat 1901 tarihinde padişah iradesiyle, ele geçtiğinde yargılanmak üzere askerlikle ilişkisi kesilen Ahmet Ferit, Paris'te Siyasal Bilgiler Okulu'na devam ederek bu okuldan diploma almıştır⁵. Paris'te bulunduğu sırada Jön Türk kongresine katılmış ve kongrede Abdülhamit'i devirmek için yabancı müdahalesine başvurulması gerektiği fikrine, Ahmet Rıza Bey ile birlikte karşı çıkmıştır⁶. Meşrutiyet'in ilanına kadar, bir taraftan Paris ve Mısır'da Jön Türklerin yaygın organları olan Şura-yı Ümmet ve Türk gazetelerinde yazarlık yapmış, diğer taraftan

¹ Nevsal-i Milli 1330, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, Dersaadet, s. 285.

² Necati Akder, "Seçkin Vatansaver, Büyük Milliyetçi, Değerli Fikir ve Mefkûre Adamı Ahmet Ferit Tek Üful Etti!", Türk Kültürü, S. 110 (Aralık) Ankara 1971, s. 116-127.

³ Emel Esin, "Ahmet Ferit Tek", Türk Kültürü, S. 110 (Aralık) Ankara 1971, s. 137-141.

⁴ Nevsal-i Milli, s. 286; Esin, a.g.m, s. 138.; Akder, a.g.m, s. 116.

⁵ Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 494.

⁶ Ahmet Bedevi Kuran, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000, s. 190-191; Akder, a.g.m, s.117.

Mısır'da ekonomik ve tarımsal faaliyetlerde bulunmuştur⁷. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte İstanbul'a gelen Ahmet Ferit, bir süre Şura-yı Ümmet gazetesi başyazarlığı yaptıktan sonra Meclis-i Mebusan başkâtipliğine tayin edilmiştir⁸. Bu süre zarfında Mekteb-i Mülkiye'de siyasi tarih muallimliğini sürdürmüş, boşalan Kütahya mebusluğu için yapılan seçime İttihat ve Terakki adayı olarak girmiş ve kazanarak Meclis-i Mebusan'a katılmıştır⁹. Meclis-i Mebusan'da hükümetin ekonomik ve mali meselelerine eleştirel yaklaşımı nedeniyle İttihat ve Terakki'yle ters düşmesi nedeniyle partisinden ihraç edilmiş ve Milli Meşrutiyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer almıştır. Yeni partinin yayın organı olarak da İfham gazetesini çıkarmaya başlamıştır¹⁰.

Balkan Harbi'nde yedek kurmay yüzbaşı olarak Çatalca karargâhında görev alan Ahmet Ferit, savaştan sonra İfham gazetesini çıkarmaya devam etmiştir. Türk Ocağı'nın idare heyeti reisliğinde de yer alan Ahmet Ferit, Mahmut Şevket Paşa suikastinden sonra İfham gazetesinde yaptığı bir haberden dolayı tutuklanarak Sinop'a sürgün edilmiştir¹¹. 1917 yılında sürgün kararı kaldırılarak 15 Temmuz 1918'de Kiev'e başkonsolos olarak görevlendirilmiştir¹².

Ahmet Ferit Bey, 21 Şubat 1919 tarihinde Kiev başkonsolosluğu görevinden İstanbul'a dönmüştür¹³. Bir süre sonra kurulan II. Damat Ferit Kabinesi'nde 21 Mayıs-20 Temmuz 1919 tarihleri arasında Nafia Nazırı olmuş ve bir müddet de Maliye Vekilliği'ne vekâlet etmiştir¹⁴. Bu görevinden ayrıldıktan sonra Milli Türk Fırkası'nı kurmuş ve partinin yayın organı olarak İfham gazetesini tekrar yayımlamaya başlamıştır. Son Osmanlı Mebu-

⁷ Nevsal-i Milli, s. 286; Esin, a.g.m., s. 139; Akder, a.g.m., s. 118.

⁸ Ali Çankaya, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C.II, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969, s. 928-929.

⁹ Nevsal-i Milli, s. 286.; Esin, a.g.m., s. 139.

¹⁰ Akder, a.g.m., s. 118; Nevsal-i Milli, s. 286

¹¹ Çankaya, a.g.e, II, s. 929; Nevsal-i Milli, s. 286.

¹² Çoker, a.g.e, III, s. 495.

¹³ Esin, a.g.m., s. 140.

¹⁴ A.g.m., s. 140.

san Meclisi'ne İstanbul mebusu olarak katılmıştır¹⁵. Meclis-i Mebusan'ın dağılmasından sonra Ankara'da açılan TBMM'ye İstanbul mebusu olarak dâhil olmuştur. Meclis'te Bütçe, Dışişleri ve Anayasa komisyonlarında bir süre çalışan Ahmet Ferit Bey, 17 Temmuz 1920'de Maliye Vekilliği'ne getirilmiştir. Bütçe görüşmelerinde yaşanan tartışmalar üzerine bu görevinden ayrılan Ahmet Ferit Bey, 26 Ekim 1921 tarihinde vekilliği uhdesinde kalmak koşuluyla TBMM Hükümeti adına Paris temsilciliğine atanmıştır¹⁶. Kısa bir süre sonra Paris büyükelçiliğine getirilen Ahmet Ferit Bey, Lozan müzakerelerine katılmış ve buradaki milliyetçi tutumu Fransızların tepkisine neden olmuştur¹⁷. II. TBMM seçimlerinde Kütahya'dan mebus seçilerek Cumhuriyet'in ilanından sonra İsmet Paşa'nın başbakanlığında kurulan ilk kabinede Dahiliye Vekilliğine getirilmiştir¹⁸.

Vermiş olduğumuz bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, Ahmet Ferit Bey fikir, siyaset ve gazeteci kimliğiyle yakın tarihimizin önemli şahsiyetlerinden birisidir. Böyle olmakla birlikte bugüne kadar Ahmet Ferit Bey'in hayatıyla ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmadığı gibi, onun hayatının Dahiliye Vekilliği dönemi ayrıntılı bir şekilde incelenmemiştir¹⁹. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında Ahmet Ferit Bey'in siyasi hayatında çok önemli bir dönüm noktası teşkil eden Dahiliye Vekilliği ve onu bu görevinden istifaya götüren süreci ayrıntılı bir şekilde ele almaya çalışacağız. Ferit Bey'in Dahiliye Vekilliği'nden istifa etmesinde, eş zamanlı yürüyen, Meclis'in ve kamuoyunun yakından takip ettiği ve istifaya giden süreci hazırlayan iki önemli

¹⁵ A.g.m, s. 140.

¹⁶ Çoker, a.g.e, III, s. 495.

¹⁷ Esin, a.g.m, s. 141.

¹⁸ Çoker, a.g.e, III, s. 495.

¹⁹ Ahmet Ferit Bey ile ilgili yapılan tek çalışma Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yenal Ünal tarafından hazırlanan "Ahmet Ferit Tek'in Hayatı, Siyasi Faaliyetleri ve Fikirleri" isimli yüksek lisans tez çalışmasıdır. Bu tez çalışması, daha sonra Yenal Ünal tarafından "Ahmet Ferit Tek" ismiyle yayımlanmıştır. Bahsi edilen eser incelendiğinde, birincil kaynaklara dayanmayan ve yüzeysel bir araştırma sonucunda kaleme alındığı gözlemlenir. Yenal Ünal, Ahmet Ferit Tek, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2009.

mesele vardır. Bu meselelerden birisi “Yüzellilikler” diğeri ise “Ermeni Firariler Meselesi” dir.

1. Ferit Bey ve “Yüzellilikler” Meselesi

Lozan Antlaşması’yla birlikte Türk hükümeti, savaştan sonra umumi bir af çıkarılmasını ancak bu aftan yüz elli kişinin istisna tutulacağını teminat altına almıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet’in ilanından sonra ilk kısmi af 26 Aralık 1923 tarihinde, daha geniş ve kapsamlı bir genel af ise 16 Nisan 1924 tarihinde ilan edilmiştir²⁰. Ancak bahsi edilen her iki af kanununda da yüz elli kişinin bu affın kapsamını girmedığı açıkça belirtilmiştir. Bu kanunların çıktığı tarihlerde sorumluluk mevkiinde Dahiliye Vekili Ferit Bey yer almaktadır. Bu meselenin en önemli tarafı ise, aftan istisna tutulan yüz elli kişilik listeye kimlerin gireceğidir. Dahiliye vekili olarak bu yüz elli kişinin tespit edilme görevi ve sorumluluğu Ferit Bey’in üzerinde kalmıştır.

Genel af kanununun 16 Nisan 1924 tarihinde çıkarılmasından sonra yüz elli kişilik listenin bir an evvel oluşturulması, siyasi ve hukuki açıdan ivedi hale gelmiştir. Genel af kanunu çıkarıldıktan sonra Meclis’te yapılan gizli görüşmelerde Dahiliye Vekili Ferit Bey, konu hakkında Meclis’i bilgilendirmiştir. Ferit Bey, Meclis’te yaptığı konuşmasında o güne kadar yaptıkları çalışmalar neticesinde ellerinde altı yüz, üç yüz ve yüz elli kişiden oluşan üç ayrı liste olduğunu, bu listelerin içerisinde yüz elli kişinin seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Gizli yapılan bu görüşmede vekiller, listede yer alan ve almayan kişiler hakkında görüşlerini belirtmişlerdir. Yusuf Akçura’nın Meclis’in vereceği bu kararın hukuki bir nitelik taşıyacağını, bu açıdan listeyi oluşturmadan önce “hukuki prensipler” üzerinden hareket edilmesini istemiştir. Ferit Bey, Yusuf Akçura’nın bu teklifi üzerine sinirlenerek “Efendim, prensip diye ne istiyorsunuz? Hain, Hain! Ne prensibi? Yalnız ihanetin yol ve türü bakımından ancak bir

²⁰ Kamil Erdeha, Yüzellilikler Yahut Milli Mücadele’nin Muhasebesi, Tekin Yayınevi, I. Baskı, İstanbul 1998, s. 61-62; İlhami Soysal, 150’likler, Gür Yayınları, İstanbul 1985, s. 19.

*sınıflandırma olur, yoksa prensip nedir?*²¹ şeklinde cevap vermiştir. Meclis'te saatlerce süren bu görüşmeler sonucunda yüz elli kişilik listeye kesin şeklini verme görevini Bakanlar Kurulu'nun üstlenmesi ancak oluşturulan bu listenin Meclis'e gelmesi kararıyla oturum kapanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun hazırlayıp son şeklini verdiği liste 22/23 Nisan 1920 tarihinde bir kere daha Meclis'te yapılan gizli görüşmelerde ele alınmıştır. Milletvekilleri bu listeye alınmayan vatan hainlerinin, alınanlardan çok olduğunu, çok daha ağır suçlu durumundaki bazı kişilerin liste dışında bırakıldığını belirtmiştir²². Yapılan görüşmeler neticesinde yüz elli kişiye tamamlanan liste, 23 Nisan 1924 günü tezkere halinde Bakanlar Kurulu'na sunulmuştur. Birkaç gün sonra 26 Nisan 1924 tarihli gazetelerde Bakanlar Kurulu'na sunulan bu liste "Kara Liste" adıyla yayımlanmıştır²³. Böylelikle Dâhiliye Vekili Ferit Bey, "Yüzellilikler" listesini oluşturabilmiştir. Fakat kendisi 1 Haziran 1924 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun onayladığı kararnameye imza atamamıştır. Çünkü kendisi aşağıda ele alacağımız sebeplerden dolayı 21 Mayıs 1924 tarihinde görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır.

2. Zengin Ermenilerin Ülkeye Dönüşü Meselesi ve Ferit Bey

Dahiliye Vekili Ferit Bey'i Meclis ve kamuoyu nazarında zor durumda bırakan bir diğer mesele, daha önce firar ederek Türkiye'den ayrılan bazı zengin Ermeni şahısların İstanbul'a girişinde ve çıkışında yaşanan usulsüzlük ve suiistimal iddialarıdır. Konuyu kamuoyunun gündemine taşıyan Müstakil gazetesi olmuştur²⁴. Gazetenin iddiasına göre, Benon Değirmenciyan, Gümüş Gerdenyan, Sabuhyan başta olmak üzere bazı zengin Ermeniler, ecnebi pasaportuyla ülkeden firar etmelerine rağmen İstanbul'a dönmüşler ve geride bıraktıkları "emval-i

²¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 4, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985s. 438 vd. ; Soysal, a.g.e, s. 40.

²² TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 4, s. 433; Soysal, a.g.e., s. 56.

²³ Erdeha, a.g.e., s. 64-65.

²⁴ Müstakil, 1 Nisan 1340/1924, Numara (nr). 43.

metruke” lerini kurtarmak için girişimlerde bulunmuşlardır²⁵. Sözü edilen bu isimlerin ve özel olarak Benon Değirmenciyan’ın Dahiliye Vekaleti’nde görev yapan vekalet müdürlerinden Efzaledin Bey’e 4500 lira rüşvet verdiği ve diğer bazı devlet memurlarının aynı şekilde bu iş için rüşvet aldıkları, İstanbul’da bu işlerle ilgilenen özel bir komite olduğu basında yer alan haberler arasındadır²⁶. Bu tür iddiaların basına yansımından sonra, bahsi edilen Ermeni şahıslar, Dahiliye Vekaleti’nin talimatıyla sınır dışı edilmişlerdir. Vekâlet’in bu hareketi, olayda “*cürüm ve mesuliyet*”in olduğunun kabulü olarak yorumlanmıştır²⁷.

Bu gelişmelerden sonra, Meclis’te üç mebus tarafından verilen soru önergesiyle konu Meclis’in gündemine taşınmıştır²⁸. Ferit Bey, Meclis’te verilen soru önergesini cevaplamadan önce, basına kapalı gerçekleştirilen parti grubunda konu hakkında parti üyelerine izahat vermiştir. Bu toplantı sonrasında, Ermeni zenginlerinin ülkeye girişi ile ilgili başlatılan soruşturmanın sonucunun beklenmesi şartıyla parti grubu üyeleri, Ferit Bey’e seksene karşı yirmi oyla itimat vermiştir²⁹. Daha sonra kendisine yönelik verilen soru önergesini Meclis’te yanıtlayan Ferit Bey, bahsi edilen kişilerin ülkeye dönüşlerinin kanunlar ve mevzuat hükümleri çerçevesinde yapıldığını ifade ettikten sonra, esas meselenin bu kişilerin dönüşü sırasında gazetelerde bahsedildiği şekilde “*suiistimal, irtikap, irtişa*” gibi suçların işle-

²⁵ Müstakil, 3 Nisan 1340/1924, nr. 45; Müstakil, 5 Nisan 1340/1924, nr. 48.

²⁶ Müstakil, 15 Nisan 1340/1924, nr. 58.

²⁷ Müstakil, 5 Nisan 1340/1924, nr. 48

²⁸ Dahiliye Vekili Ferit Bey’in şifahi olarak cevaplaması için verilen soru önergesi şu şekildedir: “Riyaset-i Celileye
Bütün İstanbul matbuatı, zengin ermeni firarilerinin avdeti meselesi diye pek manidar ve esrarengiz bir tarzda neşriyatta bulunmakta ve derin bir esef ve hayret izhar etmektedirler. Bu neşriyattan ortada çirkin bir muamele ve suiistimal olduğu anlaşılıyor. Böyle midir? Bu firariler ile bunların memleketimize duhulüne müsaade itasında cüret gösterenler kimlerdir? Haklarında ne muamele yapılmıştır? Vazih ve mukni izahat almak için keyfiyeti hükümetten sual eyler ve şifahi cevap talep eyeriz. (5 Nisan 1340/1924)
Saruhan Raşit, Erzurum Rüştü, Zonguldak Halil; Bkz. TBMMZC, C. 8, İkinci İntihap Devresi, 37. İçtima (14 Nisan 1340) s. 727.

²⁹ Vakıt, 11 Nisan 1340/1924, nr. 2261; Müstakil, 11 Nisan 1340/1924, nr. 54.

nip işlenmediği olduğunu belirtmiştir³⁰. Bundan sonra gazetelerde yer alan iddialardan bazılarını hatırlatan Ferit Bey, Ankara'daki vekâlet müdürlerinden birine 4500 liranın gönderildiğini doğrulamış ve iddiaların araştırılması için İstanbul ve Ankara'da teftiş heyetlerinin oluşturulduğunu ifade etmiştir. Meclis'ten nihai hüküm ve kararı vermek için teftiş raporlarının sonuçlarının Meclis encümenine gelmesinin beklenmesini talep ederek kürsüden inmiştir³¹.

Ferit Bey'den sonra kürsüye, soru önergesini verenlerden Zonguldak Mebusu Halil Bey çıkmıştır. Halil Bey, konuşmasının başlangıcında soru önergesini verirken herhangi bir "*hissin ya da hevesin*", bir vesile ile bir bakana hücum etmek duygusuyla değil, Cumhuriyet'in şan ve şerefini, hükümetin menfaatini korumak amacıyla hareket ettiklerini belirterek başlamıştır. Konuyu basının gündeme getirmesinden sonra on beş gün geçmesine rağmen sorumluluk makamı olan Dâhiliye Vekâleti'nin ne Meclis'i ne de matbuatı aydınlatmaya lüzum görmediğini ifade eden Halil Bey, Türkiye Cumhuriyeti'nin "*fazilet, ciddiyet, şeref ve namus*" gibi dört ulvi esas üzerine kurulduğunu hatırlatmıştır³².

Halil Bey'e göre İstanbul'da "*kurtlardan müteşekkil kumpanyalar*" mevcuttur ve bu kumpanyalar daha önce ecnebi pasaportuyla kaçırdıkları insanları, bugün ülkeye sokma çabasındadırlar. Eskiden beri takip edilen teamüle göre, memleket haricine çıkmış olan Rum ve Ermenilerin memleket dâhiline girmesine müsaade edilmediğini, münferit müsaadelerin ise polisin "*müşpet ve muvafık*" araştırmasına bakılarak Dahiliye Vekilinin emriyle verildiğini hatırlatan Halil Bey, daha önce birkaç kez ülkeye girmeye çalışan ve reddedilen Sabuhyan'ın son girişiminde ülkeye alınmasına işaret ederek içeri alınmasında mahzur görülmeyen bu şahsın, konunun gündeme gelmesinden sonra

³⁰ TBMMZC, C. 8, İkinci İntihap Devresi, 37. İctima (14 Nisan 1340) s. 728.

³¹ TBMMZC, C. 8, İkinci İntihap Devresi, 37. İctima (14 Nisan 1340) s. 728.

³² TBMMZC, C. 8, İkinci İntihap Devresi, 37. İctima (14 Nisan 1340) s. 730.

alelacele yurt dışına çıkarılmasındaki çelişkiye değinmiştir. Ülkeye girişleri yanlış ise niçin alındığını, doğru ise niçin çıkarıldığını, pişman mı olunduğu sorularını yönelten Halil Bey, konuşmasını şu şekilde sürdürmüştür. “Efendiler! Bu idarede müesses prensipler olmadığını göstermek itibariyle devlet hakkındaki emniyet ve itimadî kökünden sarsar, böyle bir telakkinin umumileşmesinden tevellüt edecek mehazir pek büyüktür. Bu mütenakız emirler verilirken Cumhuriyet’in haysiyetini düşünebilmek icap ederdi³³”

Zonguldak Mebusu Halil Bey, bundan sonra basında yer alan “Sabuhyan rüşvet vermiş midir? Bunların dönüşlerine Dahiliye Vekaleti nezdinde aracılık eden kişinin nüfuz sahibi mühim bir zatın zevcesinin akrabasından biriymiş böyle midir? Bunların dönüşüne kim karar vermiştir? Bu kararlar verilirken hükümetin muayyen bir prensibi mi yoksa iddia edildiği şekilde bazı nüfuz sahibi insanların arzuları mı tatmin edilmiştir?” sorularını sıralayarak, Meclis’in bu meseleyi araştırmak üzere vekillerden oluşan bir tetkik heyeti kurmasını teklif etmiştir. Halil Bey’in bu konuşmasından sonra tekrar kürsüye gelen Ferit Bey, bu kişilerin devletin kanunları ve mevzuat hükümleri doğrultusunda alındığını tekrarlamış, ayrıntıya girmekte mazur olduğunu söyleyerek bu meselede dahli olanların ortaya çıkarılarak “kafalarını ezeceğini” taahhüt etmiştir. Ferit Bey’in konuşmasından sonra Halil Bey’in teklifi oylamaya sunulmuş fakat reddedilmiştir³⁴.

Ferit Bey’in önce parti grubunda sonrasında Meclis’te yaptığı açıklamaların, parti grubunu ve Meclis’i ne derece tatmin ettiğini ve aydınlattığını bilemiyoruz. Ancak, matbuatın bu açıklamalardan tatmin olmadığını, meselenin uzun bir süre daha basının gündeminden düşmediğini söyleyebiliriz. Basının Ferit Bey’e ve icraatlarına dönük yaklaşımını ayrı bir başlık altında ele alacağız. Şu kadarını belirtmekle yetinelim ki Ferit Bey’in Meclis’te doğrudan Müstakil gazetesini suçlamasından sonra bahsi edilen gazete bir tezkir metni yayınlayarak Ferit Bey’in ithamlarını reddetmiştir. Gazetenin yazarlarından Suphi

³³ TBMMZC, C. 8, İkinci İntihap Devresi, 37. İctima (14 Nisan 1340) s. 731

³⁴ TBMMZC, C. 8, İkinci İntihap Devresi, 37. İctima (14 Nisan 1340) s. 733

Nuri, "Gazi Hazretlerine" başlıklı bir makale yazarak, Ermeni zenginleri meselesini gündeme getirdiği için gazeteye iftira atıldığını ifade etmiş ve bu vesileyle ortaya çıkan hususları sıralamıştır³⁵.

Dahiliye Vekili Ferit Bey, şahsı ve bakanlığı hakkında ortaya atılan iddialar konusunda kamuoyunu aydınlatmak amacıyla Yenigün ve Hakimiyet-i Milliye gazetesi muhabirlerine bir mülakat vermiştir³⁶. Ferit Bey, bu mülakatta Ermeni zenginlerinin ülkeye girişi ile ilgili olarak Ankara ve İstanbul'da yürütülen soruşturmalar hakkında bilgi vermiştir. İstanbul'daki soruşturmaların devam ettiğini ifade eden Ferit Bey, Ankara'daki soruşturmaların tamamlandığını, soruşturma neticesinde Benon Değirmenciyan'ın hapishaneler genel müdürü Efzaledin Bey'e 4500 lira para gönderdiği iddiasının gerçek olduğunun ortaya çıktığını ve ilgili kişi hakkında fezleke düzenlenerek Meclis'e gönderildiğini ifade etmiştir. Muhabirlerin bu kişilerin

³⁵ Suphi Nuri'nin yedi madde halinde Gazi'ye hitaben sıraladığı bu hususları önemine binaen aynen buraya alıyoruz. "

1-Rüşvet alınarak bazı zengin Ermeniler memlekete sokulmuştur.

2-Sonra korkularak derhal hudut haricine çıkarılmıştır.

3-Asıl bu meseleyi unutturmak için kabahati evvelen gazetelere sonra da münhasıran gazetemize isnat etmişlerdir.

4-Bu isnatlar lisan ve resmi ile bir makam-ı resmiden verilmiş olduğu için sayan-ı itimat görülmüş ve Dahiliye vekili fazla tahkikata lüzum görmeyerek gazetemizi bigayrihakkın lekelemek istemiştir.

5-Milyonlarca liralık tahsisatı ve pek çok daire ve memuru olan Dahiliye Vekaleti göz önünde neşredilen bir gazete hakkında bu kadar yalan ve yanlış malumat alır ve aldatılır ise acaba daha mühim işlerde ne kadar fazla iş-fal edilebilir?

6-Suiistimalleri örtmek için ötekine berikine iftira, iyi bir usul-i idare değildir. Yalan ile memleket idare edilmez. İsnat ve iftira etmekle cürümler örtülmez, efsar-ı umumiye ve Meclis aldatılamaz.

7-Bir cumhuriyette en faydalı, en cesur, en fedakar kuvvet matbuattır. Eğer matbuat serbest olmasa idi acaba daha neler neler görecektik? Bu milletin hali nice olacaktı?

İşte şu son skandal bu hakikatleri meydana çıkardı. Gazi sağ kaldıkça, başımızda bulundukça behemehal işler düzelecek, fenalıklar izale olunacak ve hırsızların eli kesilecektir. Bu memlekette de nihayet ve artık kanun hakim olmalıdır. Büyük ve muhterem Gazi, bu milleti bir daha kurtar, yarın vakit geçmiş olacaktır." Bkz. Suphi Nuri, "Gazi Hazretlerine", Müstakil, 15 Nisan 1340/1924, nr. 58.

³⁶ Anadolu'da Yeni Gün, 21 Nisan 1340/1924, nr. 1094-1470.

girişine İstanbul Emniyet Müdürü'nün mü yoksa kendilerinin mi izin verdiği sorusuna Ferit Bey, Dahiliye Vekaleti'nin izni olmadan kimsenin bu kişilerin girişine izin verme yetkisinin olmadığını hatırlatarak, teftiş heyetinin bu tür girişimler varsa ortaya çıkaracağını, bahsi geçen üç Ermeni'ye soruşturma sonucunda kendisinin izin verdiğini açıklamıştır. Ferit Bey, bu yolda izin verme görev ve yetkisinin kendisinde olduğunu, bu meselenin siyasi mesuliyetinin TBMM üyelerinin araştırması ve "itimat rey"i ile halledildiğini ifade etmiştir.

Ferit Bey'e son olarak İstanbul basınıni takip edip etmediği sorulmuştur. Basının gerçeklerin ortaya çıkması yolundaki yayınlarını faydalı ve teşekkürle layık bulduğunu ancak basının yayın tarzını kabul etmenin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Kendisi de bir gazeteci olan Ferit Bey, basından şeref ve namusa itibar etmesini istemiş, bunun birinci şartının da diğerlerinin namus ve haysiyetine hürmet etmek olduğunu hatırlatmıştır. Akrabalarına yönelik özellikle de emlak-ı metruke tasfiye komisyonunda görev yapan Yusuf Nuri Bey hakkındaki iddiaları reddeden Ferit Bey, bu tür iddiaları mevki ve terfi talepleri reddedilenlerin ve batmaya aday bir iki gazetenin bu tür yayınları bir "cankurtaran" olarak kullanmasına dönük menfi çabaları olarak yorumlamıştır³⁷.

Ermeni zenginlerinin ülkeye girişi ile ilgili konunun hararetli bir şekilde kamuoyunda tartışılmaya devam ettiği, yüzellikler meselesinin Meclis'te tartışıldıktan sonra kesin şeklini almak üzere Bakanlar Kurulu'na sevk edildiği bu tarihlerde TBMM, altı ay tatil kararıyla görüşmelerine son vermiştir³⁸. Meclis'in bu kararından sonra da Dahiliye Vekili Ferit Bey hakkında ortaya atılan yeni iddialarla birlikte kamuoyundaki tartışmalar devam etmiştir.

³⁷ Anadolu'da Yeni Gün, 21 Nisan 1340/1924, nr. 1094-1470.

³⁸ İleri, 23 Nisan 1340/1923/, nr. 2221; Müstakil, 22 Nisan 1340/1924, nr. 65; Bu tarihlerde Meclis'in uzun bir tatil dönemine girmesi Suphi Nuri (İleri) tarafından hükümetin denetimsiz kalacağı gerekçesiyle eleştirilmiş, kamuoyunun rahatlaması için Ferit Bey'in görevden alınmasını talep etmiştir. Bkz. Suphi Nuri, "İş Başına" Müstakil, 24 Nisan 1340/1924, nr. 66.

3. Ferit Bey Hakkında Ortaya Atılan Diğer İddialar

Ermeni zenginlerin ülkeye girişleri ile ilgili teftiş heyetinin çalışmaları ilerledikçe aralarında Emniyet Müdürü Sadullah Bey'in de olduğu devlet memurları görevlerinden alınmıştır³⁹. Soruşturma sürecinin kamuoyu tarafından dikkatle takip edildiği bu tarihlerde basına düşen bir başka iddia, Dahiliye Vekili Ferit Bey'i çok daha zor durumda bırakmıştır. Son parti grup toplantısında, bazı vekiller Ferit Bey'e II. Damat Ferit Hükümeti'ndeki Nafia Nazırlığı görevini hatırlatarak, Milli Mücadele'ye karşıtlığı ile bilinen Damat Ferit Kabinesi'nde niçin ve ne amaçla bulunduğunu sormuştur. Bunun üzerine Ferit Bey, Damat Ferit Hükümeti'nde yer almasını şu şekilde açıklamıştır: “ *Evet, efendiler, ben İkinci Ferit Paşa zamanında Nafia Nazırlığı yaptım, Nafia Nazırı oldum, fakat bu hizmeti, bidayet-i mütarekeden itibaren bugüne kadar izini takip ettiğim, politikasını teroic ve tatbik ettiğim bir zatın, bu memlekete ve bu millette tarihimizin hiçbir devrinde kaydetmediği en ulvi bir hizmeti ifa etmiş bulunan muhterem Reis-i Cumhurumuzun tasvibi ile, tervici ile, emri ile yaptım!*⁴⁰”

Ferit Bey'in Damat Ferit Hükümeti'nde yer almasını Mustafa Kemal Paşa'nın emrine dayandırması üzerine Erzurum Mebusu Rüştü Paşa, o tarihte Ferit Bey'in Samsun'da bulunan 3. Kolordu Kumandanı Refet Paşa'ya gönderdiği, bir telgrafta “*Kuva-yı Milliye çeteleri*” ile işbirliği yapmayınız, “*Saltanat ve Hilafete merbut*” kalınız dediğini ifade etmiştir⁴¹. Rüştü Paşa'nın bahsini ettiği telgraf, birkaç gün sonra İstanbul gazetelerinden birinde orijinal metnin Rüştü Paşa'da olduğu kaydıyla kamuoyuna duyurulmuştur⁴². Damat Ferit Kabinesi'nde görev yap-

³⁹ Müstakil, 21 Nisan 1340/1924, nr. 64; İleri, 21 Nisan 1924, nr. 2219.

⁴⁰ Vakit, 27 Nisan 1340/1924, nr. 2276.

⁴¹ Müstakil, 27 Nisan 1340/1924, nr. 69; Vakit, 27 Nisan 1340/1924, nr. 2276.

⁴² Önemine binaen Dahiliye Vekili Ferit Bey'in 8 Temmuz 1919 tarihinde içinde yer aldığı Damat Ferit Hükümeti adına Samsun'da bulunan 3. Kolordu Kumandanı Refet Paşa'ya gönderdiği telgrafın metnini aynen veriyoruz: “Refet Bey'e

Şimdi haber aldık. İngiliz kıtaatının Samsun'a ihracı üzerine müdafaa tertibatı almışsınız. Bu emri ihtimal Mustafa Kemal Paşa'dan telakki ettiniz. Evvela İngiliz mümessili oraya asker sevkinin asla işgal arzusundan tevellüt

mak ve Milli Mücadele karşıtı tutum ve davranışlar içerisinde yer almak gerekçesiyle pek çok kişinin “Yüzellilikler” listesine dahil edildiği bir dönemde, bu listeyi hazırlayan vekaletin başında bulunan Dahiliye Vekili Ferit Bey’in böyle bir telgrafının ortaya çıkması ve İstanbul gazetelerinde yer alması, var olan meselelerin üzerine amiyane tabirle tuz biber ekmiştir⁴³. Bu telgrafın ortaya çıkmasından sonra doğrudan muhatap konumunda olan Dahiliye Vekili Ferit Bey ve telgrafı alan Refet Paşa’nın yapacakları açıklama merak konusu olmuştur.

Dahiliye Vekili Ferit Bey, ortaya çıkan telgrafı, “yalan” ve

etmediğini, belki Paşa’nın asayiş ihlal suretinde vukubulan hareketından tevellüt ettiğini katıyetle beyan ve temin ediyor. Bu beyanata coğrafya* ve Mustafa Kemal Paşa meseleyi dolayısıyla itimat etmek caizdir. Saniyen İngilizlere karşı mukavemetten ne çıkar? Oralarda mahall-i asayiş bir vakaa tahaddüs ederse hemen işgal edeceklerini söylüyorlar. Sizin mukavemetinizi derakap bu yolda tefsir etmeleri muhakkaktır. Bu da diğer haris devletlerin işgalini takip edecektir. Binaenaleyh Meclis-i Vükela’nın kararıyla size tebliğ ediyorum. İngiliz ihracına ve ilerlemesine karşı katıyen mukabelede bulunmayınız. Fayda yok, zarar muhakkaktır.

Paşa meselesine gelince bu meselede hadd-i müzmin* bir şekil aldı. Paşa’nın camilerde halka alenen telkinatta bulunmasından dolayı İngilizler geriye çağrılmasını istediler. Camilerde bilzat telkinatta bulunması haddizatında takdir edersiniz, gayr-i musip bir harekettir. Binaenaleyh kendisini geri çağdırdık. Gelmiyor. Fena ediyor. Çünkü İngilizler her şeyi bıraktılar, bu hususta ısrar ediyorlar. Memlekete hizmet etmek ise lehülhamd kendisinden başka orduda kumandan yok değil. Mademki avdet lüzumu bir mesele-yi ecnebiye şeklini aldı, vekaleti diğerine bırakıp dönmeli idi. Bahusus ki İngilizler avdetinde kendisine bir şey yapamayacaklarını resmen vaat ettiler. Binaenaleyh, hatt-ı hareketlerinde devamı ile merkezle havalı-i şarkiyenin birbirinden ayrılması manasını tazammun ettirecek, ve bu da arzu etmediği inkısam tehlikesini meydana getirecektir. Kendisi neden korkuyor? İnkısamdan değil mi? Hâlbuki şu hareketi ile inkısamı maazallah kendisi yapmış olacak. Gelmeyecek. İngiliz asker gönderip getirmeye kalkacak ve girilen yerden çıkmayacak. Hâlbuki henüz inkısam muhakkak değil. Şark meselesinin halli tehir etti. Biz tehirden zarar değil, fayda ümit ediyoruz. Binaenaleyh Paşa eğer, vatani seviyorsa onun faydası için hemen dönmelidir. Size yukarıda dediğim vechile İngilizlere karşı asla bir harekette bulunmayarak oraların işgaline sebebiyet vermeyin. Dirayet ve fetanetinize güveniyoruz. Efendim. Meclis-i Vükela Namına Nafia Nazırı Bkz. Vatan, 29 Nisan 1924, nr. 379; Akşam, 2 Mayıs 1924, nr. 2001.

⁴³ Vatan’da Ferit Bey’in Samsun’a gönderdiği telgrafı, “Anadolu’daki Milli Hareketin Bidayetlerinde Arkadan Gelen Bir Kurşun” manşetiyle verilmiştir. Vatan, 29 Nisan 1924, nr. 379; Müstakil’de aynı telgraf, “150 Kişilik Listede İsminin Mevcut Olmaması Hayret Uyandıracak Bir Zat, Hala Dahiliye Vekili Bulunuyor” manşetiyle verilmiştir. Bkz. Müstakil, 26 Nisan 1340/1924, nr. 68.

“iftira” olarak nitelendirmiş, bu telgrafın “eski bir dostu” ve “Milli Mücadele arkadaşı” olan Refet Paşa ile aralarındaki bir “parola”nın ve “şifre”nin, Mustafa Kemal Paşa ve Refet Paşa ile aralarında yaptıkları bir anlaşmanın mahsulü olarak savunmuştur⁴⁴. Ferit Bey’in bu açıklamalarından sonra konu başka bir boyut kazanmış ve kamuoyu, Ferit Bey’in açıklamalarını tasdik edecek ya da yalanlayacak kişi olarak gözlerini Refet Paşa’nın yapacağı açıklamalara çevirmiştir. İstanbul gazetelerinin muhabirleri adeta Refet Paşa’yı ablukaya almış, Paşa gelen talepleri geri çevirerek açıklama yapmaktan ısrarla kaçınmıştır⁴⁵. Ancak, bazı gazetelerde Refet Paşa açıklama yapmadığı halde, Refet Paşa atfen Ferit Bey ile ilgili “pek pişkin bir adam⁴⁶”, “yapıştığı yerden kalmaz⁴⁷” türünde haberler yapılması ve İleri gazetesinin Ferit Bey’in Dahiliye Vekaleti’nde bulunmasının “Meclis’teki muhaliflerin ekmeğine yağ süreceği”, “Ferit Bey koltuğunda kaldıkça bundan istifade edecek olan Rauf ve Refet Paşa”dır, bu işlerin hakikatini bilenler günün birinde “Rauf ile Refet Paşa ve Şürekası”nın iktidara geçmesine katiyen razı olmazlar, şeklindeki değerlendirmeleri Refet Paşa’yı açıklama yapmak zorunda bırakmıştır⁴⁸.

Refet Paşa, Akşam gazetesine verdiği beyanatında, Ferit Bey’in söz konusu telgrafın basın gündemine düşmesinden sonra kendisine özel bir telgraf çektiğini, bu telgraftan Ferit Bey’in Nafia Nazırı iken Samsun’a gönderdiği telgrafı ortaya çıkaran kişinin o tarihte Samsun mutasarrıfı olan Hamit Bey olduğunu öğrendiğini ifade etmiştir. Gazi Paşa ile birlikte Anadolu’ya geçmeyi düşündükleri sırada Ferit Bey’in de Adana Valiliği’ne gitmesini istediklerini, kendisine Adana’ya gittiği takdirde aralarındaki yazışmalarda kullanılmak üzere parola-dan söz edildiğini fakat Ferit Bey’in Adana’ya gitmek yerine

⁴⁴ Vatan, 30 Nisan 1924, nr. 380; Hakimiyet-i Milliye, 29 Nisan 1924, nr. 1109.

⁴⁵ Müstakil, 29 Nisan 1340/1924, nr. 71; Vatan, 1 Mayıs 1924, nr. 381.

⁴⁶ Vatan, 1 Mayıs 1924, nr. 381.

⁴⁷ Müstakil, 30 Nisan 1340/1924, nr. 7; Tevhid-i Efkâr, 1 Mayıs 1924, nr. 4054-1026.

⁴⁸ İleri, 28 Nisan 1340/1924, nr. 2225.

Ferit Paşa kabinesine girmeyi tercih ettiğini belirtmiştir. Ferit Bey'in bu tercihinin alelade bir içtihat meselesi olarak değerlendirildiğini, kötü niyete yormadığını ifade eden Refet Paşa, tarafsız bir şekilde bahsi edilen telgraf ile ilgili şu hükmü vermiştir: *"Ferit Bey Adana'ya gelecek iken İstanbul'da kalmış ve Damat Ferit kabinesine girmiştir. Ferit Bey, heyet-i vükelanın kararını resmen bana tebliğ etmiştir. Harbiye Nazırı dururken Ferit Bey'in bunu tebliğ etmesi aramızdaki münasebet sebebiyle daha itimadbağ olacağını zannettikleri içindir. Benim kanaatime nazaran Ferit Bey bu telgrafta tamamen samimidir. Memleketin selametini orada görmüş ve aksinin mucib-i felaket olacağını zannetmiştir"*⁴⁹.

Refet Paşa'nın yapmış olduğu bu açıklamalarla birlikte, Dahiliye Vekili Ferit Bey'in bu telgrafın bir "parola" ve "şifre"nin ürünü olduğu şeklindeki müdafaası, Refet Paşa tarafından desteklenmemiştir. Ferit Bey'in hususi telgraf çekerek şahitliğine başvurduğu Refet Paşa'nın yaptığı açıklamalar, Ferit Bey'in iddialarını çürütmüştür. Ferit Bey'in Nafia Vekili iken Samsun'a gönderdiği telgrafı, doğrulayan şahıslardan biri de Damat Ferit Kabinesi'nde Dahiliye Vekilliği yapan ve yüz ellilikler listesinde dahil edildiği halde o sırada mahkemede yargılaması devam eden "Artin" Cemal Bey'dir⁵⁰. Yapılan bu açıklamalardan sonra Dahiliye Vekili Ferit Bey, basında "yalancılık"la itham edilmiş ve hakkında yapılan eleştirilerin dozu giderek artmıştır⁵¹.

Dahiliye Vekili Ferit Bey ile ilgili ortaya atılan iddialar bunlarla da sınırlı değildir. TBMM'nin Paris mümessili olduğu sırada silah satın alma işlerinde seksen bin frank komisyon aldığı, bu parayla eşine inci gerdanlık aldığı, Mısır'da yolsuzluk dosyaları olduğu, Ağa Han'ın Himaye-i Etfal için bin İngiliz lirası verdiği bu paranın makbuzunun ortada olmadığı şeklindeki iddia ve ithamlar dönemin basınında gündeme getirilmiş-

⁴⁹ Akşam, 2 Mayıs 1924, nr. 2001; Vatan, 2 Mayıs 1924, nr. 382; İleri, 2 Mayıs 1340/1924, nr. 2229; Tevhid-i Efkar, 2 Mayıs 1924, nr. 4055-1027.

⁵⁰ Müstakil, 2 Mayıs 1924, nr. 74.

⁵¹ Müstakil, 2 Mayıs 1924, nr. 74.

tir⁵². Paris mümessilliği sırasında komisyon alındığı iddiasını o sırada Paris'te yer alan Dr. Nihat Reşat ortaya atmış ve bu mesele yüzünden Ferit Bey ile Dr. Nihat Reşat arasında basın üzerinden karşılıklı suçlamalar başlamıştır⁵³. Basında gündeme getirilen bu tür iddia ve ithamları eşiyle birlikte reddeden Dâhiliye Vekili Ferit Bey, bu gazeteler hakkında dava açacağını ifade etmiştir⁵⁴. Ancak, basının Ferit Bey'e dönük yaklaşımında bir değişiklik olmamıştır. Aşağıda, dönemin basınının Ferit Bey'e ve hakkındaki iddialara yaklaşımını ele almaya çalışacağız.

4. Basının Dâhiliye Vekili Ferit Bey'e Yaklaşımı

Genel olarak dönemin basınının Ferit Bey'e ve hakkındaki iddialara yaklaşımına bakıldığında en sert eleştirilerin Celal ve Suphi Nuri kardeşler tarafından yapıldığı gözlemlenir. Her iki yazar, İleri ve Müstakil gazetelerinde yazdıkları makalelerinde Gazi ve İsmet Paşa'yı desteklemekle birlikte, Ferit Paşa'nın hakkındaki iddialara rağmen hükümette tutulmasının hem hükümete hem de yeni rejime zararının dokunacağını, bundan istifade edecek olanın ise İstanbul'daki muhalif çevrelerin, "Rauf ve Refet Paşa ve şürekasının" olacağını açıkça belirtmişler ve Ferit Bey'i istifaya davet etmişlerdir⁵⁵. Suphi Nuri'nin şu ifadeleri, meseleye olan yaklaşımını özetler niteliktedir: "Anlaşılan biz, hakiki cumhuriyeti herkesin kafasına koyuncaya kadar çok uğraşacağız, çok mücadele edeceğiz. Çünkü işte böyle günün birinde Kuva-yı milliye aleyhtarı bir adam çıkıp her nasılsa Cumhuriyet kabinesinde Dahiliye vekili olabiliyor! Sonunda da hiçbir kuvvet o adamı makamından def edemiyor! İnat ve ısrar müstebid hükümdarların işi

⁵² Müstakil, 8 Mayıs 1340/1924, nr. 78; Suphi Nuri, "Ferit Bey Kabil-i Müdafaa Değildir", Müstakil, 14 Mayıs 1924, nr. 84; İleri, 10 Mayıs 1340/1924, nr. 2235.

⁵³ Müstakil, 29 Mayıs 1340/1924, nr. 99; Müstakil, 7 Haziran 1340/1924, nr. 108.

⁵⁴ İleri, 11 Mayıs 1340/1924, nr. 2236; İleri, 10 Mayıs 1340/1924, nr. 2235; Cumhuriyet, 11 Mayıs 1924, nr. 5

⁵⁵ İleri, 28 Nisan 1340/1924, nr. 2225; Celal Nuri, "Anlamayanlara", İleri, 22 Mayıs 1340, nr. 2247; Suphi Nuri, "Şaka mı?", Müstakil, 29 Nisan 1340/1924, nr. 71; Suphi Nuri, "Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet Yaşayacaktır", Müstakil, 1 Mayıs 1340/1924, nr.73.

idi. Bir cumhuriyette bu kadar ileri gidilemez. Hele Türk milleti Kuva-yı Milliye aleyhtarlığına karşı bu kadar himayeyi kabul edemez. Biz Gazi hazretleriyle, İsmet Paşa ile beraberiz. Fakat her şeyden evvel millet ile, Cumhuriyetle birlikteyiz. Artık Ferit Bey'i himaye edecek hiçbir sebep yoktur. Bu adamın hala vekil kalması milleti rencide ediyor. Cumhuriyet'in samimiyetine, safvetine hanel veriyor. Cumhuriyet temizlik demektir. Efkâr-ı umumiyeinin lekelediği bir vekil artık Cumhuriyet kabinesinde bulunamaz. Bunu anlayanlar millet ile beraber olanlardır. Her şeyden evvel hâkimiyet-i milliyeinin ve Cumhuriyetin sayesinde yaşadığımızı unutmamalıyız. Hakiki cumhuriyeti anlayıp mucibince amel etmekten başka çare-i felahımız yoktur⁵⁶."

Sonraki günlerde Ferit Bey'in "ya gafil ya da mesul" olduğu, Ferit Bey meselesinin Türkiye için bir "Dreyfus davası" olduğu⁵⁷, İsmet Paşa'nın böyle bir adamı kabinede tutmakta ısrar içinde olmasının hükümete ve kendisine zarar vereceği yönünde yazılar yayınlanmıştır⁵⁸. Suphi Nuri, "yüzellilikler meselesi" ile ilgili kaleme aldığı makalesinde, bu listeyi hazırlayan Dahiliye Vekili Ferit Bey hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "Ferit Bey "kara liste"yi tertip edecek ahlaki selahiyeti, inkılabi hakka, cumhuri temizliğe malik değildir. Onun tertip ve tanzim eylediği liste bize şeref vermez. Bilakis bizi küçültür. O listeye Ferit Bey'lerin reyî lahik olması iyi bir şey değildir. Kara listeyi tertip edecek olanlar pek yüksek, pek temiz, pek kuva-yı milliyeci olmak gerekti. Yoksa Damat Ferit'in bir nazırı hıyanet-i vataniye listesini tanzim edemez. Ederse bu memlekete, bu cumhuriyete, bu inkılabı fenalık edilmiş olur. Çünkü bu memleket, bu cumhuriyet, bu inkılap pek pak, pek saf, pek mukaddesdir. Kuva-yı Milliye kahramanlarının mübarek kanıyla temizlenmiş olan yurdumuz daha ziyade ihtimam ile daha iyi bir dâhiliye vekili ile daha yüksek bir zihniyet ile idare edilmek hakkına maliktir⁵⁹."

⁵⁶ Suphi Nuri "Hakiki Cumhuriyet", İleri, 30 Nisan 1340/1924, nr. 2227.

⁵⁷ Celal Nuri?, "Ferit Bey Ya Gafildir Mesuldür", İleri, 8 Mayıs 1340/1924, nr. 2233.

⁵⁸ Celal Nuri?, "Cumhuriyet Müessesatı", İleri, 9 Mayıs 1340/1924, nr. 2234; Celal Nuri? "Cumhuriyet'in Dahiliye Vekili Bu mu olmalıdır?" , İleri, 10 Mayıs 1340/1924, nr. 2235.

⁵⁹ Suphi Nuri, bu makalesini, "Bu karalisteye girenler bize gülseler haklı olmazlar mı? Aynı fiil birini Cumhuriyet vekili, diğerini vatan haini yapıyor.

Suphi Nuri, Meclis'i altı ay tatil ederek hükümeti Ferit Bey'in eline bırakan vekilleri de sert bir şekilde eleştirmiştir⁶⁰. Ankara'dan kendisine gönderilen bir mektupta yer alan "boşuna yorulma, burada bir Ferit Bey meselesi yoktur" , "İstanbul matbuatının gürültüleri bize vız gelir" şeklindeki ifadeleri okuyucularıyla paylaşan Suphi Nuri, matbuatı dikkate almamanın, cumhuriyet ve hakimiyet-i milliye prensiplerinin lafta kalarak eski anlayışın devam ettirilmeye çalışılmasının büyük bir hata olacağı konusunda Ankara'yı şu sözlerle uarmıştır: "Bugün reskare bulunanlar herkesten evvel ve herkesten ziyade samimi olduklarını, milletin hâkim olduğunu, Cumhuriyet'te yaşadığımızı ispat etmekle mükelleftirler. Bu ise pek kolaydır. Keyif ve hevesten, istibdat ve irticadan uzaklaşp bilakayd ve şart hâkimiyetin millette olduğunu bilfiil göstermekle kabildir. Biz bunu bekliyoruz: Ve bunu tekrar tekrar itiraf edelim: Yalnız ve yalnız Gazi Hazretlerinden bekliyoruz. Çünkü artık anlaşıldı. Eğer o dikkat etmezse bugünkü efendiler bizi Cumhuriyet perdesi altında istibdat ile idare etmek isteyeceklerdir. Fakat karşılığında millet var, Gazi var değil mi?"⁶¹

Celal ve Suphi Nuri'nin Ferit Bey'i eleştirmelerini Bolu Mebusu ve Akşam gazetesi yazarı Falih Rıfkı, "dönellik ve hü-

Bu nasıl iş?" sorusuyla bitirmektedir. Bkz. "Suphi Nuri, "Kara Liste", Müstakil, 2 Mayıs 1924, nr. 74.

⁶⁰ "Hükümeti Ferit Bey'in eline bırakıp da nereye gittiniz? İşte bu suali bugün değilse yarın halk soracak ve mebuslardan hesap isteyecektir. Ben bir Türk ve bir müntehip olmak sıfatıyla şimdiden soruyorum. Memleketin nazik ve müşkil bir zamanında altı ay tatil ne demektir? Mektep talebeleri bile iki ay tatil ederken milletvekilerinin altı ay müddetle tatili caiz midir? Bu millet sizi ne için intihap etti? Senede altı ay size niye bedeva bin sekiz yüzer lira versin? Memurlar, zabıtlar senede on iki ay çalıştıkları halde bazen maaşları bir iki ay tedahülde kalıyor da siz altı ay iş için bir senelik tahsisat alıyorsunuz. Bu para ne için? Şu tatil neden? Dağılmadan evvel şu Ferit Bey meselesini niye halletmediniz? Neden milleti Ferit Bey'in eline bırakıp altı ay istirahate daldınız? Sanki iş tamam mı oldu? Memleket mamur ve mesut mu edildi? Ordu mükemmel mi? Asayiş yerinde mi? Evlatlarımız tahsil ediyor mu?" Suphi Nuri, "Ey Milletvekilleri", Müstakil, 10 Mayıs 1924, nr. 80.

⁶¹ Suphi Nuri, "Ankara Gözünü Açsın", Müstakil, 12 Mayıs 1340/1924, nr. 82; Aynı yazar, bir sonraki "Ferit Bey Kabil-i Müdafaa Değildir" başlıklı yazısında "bugün artık Ferit Bey değil, heyet-i vekile sallanıyor" diyerek meselelerin Ferit Bey meselesinden öteye geçtiğini ifade edecektir. Bkz. Suphi Nuri "Ferit Bey Kabil-i Müdafaa Değildir", Müstakil, 14 Mayıs 1924, nr. 84.

kümete muhaliflik" ile suçlayınca, her iki yazar ile Falih Rıfki arasında karşılıklı yazılar üzerinden bir münakaşa başlamıştır⁶². Konumuzun dışına çıkmamak için bu tartışmaların ayrıntısına burada girmeyeceğiz. Ancak, şu kadarını belirtmeliyiz ki, bu tarihlerde zengin Ermenilerin ülkeye girişi meselesinin üzerine giden gazetecileri hükümete muhaliflikle suçlayan Falih Rıfki, yıllar sonra yazdığı anılarında bu konuya daha farklı yaklaşmaktadır⁶³.

Hüseyin Cahit, Türk matbuatının vermiş olduğu mücadelenin Ferit Bey'e veya herhangi bir vekili düşürmeye yönelik olmadığını ifade ettikten sonra bu mücadelenin "*fenalığa*" ve "*bir zihniyeti yıkmaya*" dönük olduğunu belirtmiştir⁶⁴. Bir sonraki yazısında Ferit Bey'in kabinede büyük bir yara açtığını, kimse'nin kabineye güveninin kalmadığını ifade etmiştir⁶⁵. İsmail Müştak ise, meselenin Ferit Bey'in bakanlık koltuğunda kalıp

⁶² Suphi Nuri, Falih Rıfki'ya şu soruları yönelterek "Ferit Bey'in zamanında Ermeni rezaletleri oldu, bunun tahkiki lazım, müsebbiblerinin tecziyesi icap ediyor demek fena bir şey midir? Her fenalığa, her rezalete susmak mı lazımdır? Acaba böyle bir sükût gazeteciliğe, mebusluğa, halk fırkası azasına Türklüğe yakışır mı? Falih Rıfki Bey'i dinleyecek olursak Ferit Bey veya maiyeti istediği suiistimleri yapsınlar ve bütün bir millet de sükût etsin! Öyle mi Rıfki Bey? Ferit Bey'in suiistimallerini yazdık diye acaba niye bu kadar kızdırmız? Millet sizi suiistimali götür isek sus diye mi Bolu'dan mebus intihap etti?", Gazi'nin muazzam şan ve şerefini Ferit Bey'in lekelediğini, çabasının bu lekelerden Gazi Paşa'yı korumak olduğunu ifade ettikten sonra "Gazici" olduğunu "Feritçi" olmadığını ifade etmiştir. Bkz. Suphi Nuri, "Ben Feritçi Değilim", İleri, 13 Mayıs 1340/1924, nr. 2238; Suphi Nuri, "İnsafsızlar", Müstakil, 15 Mayıs 1924, nr. 85; Celal Nuri'nin Falih Rıfki'ya yanıtı için bkz. Celal Nuri, "Ey Ümmet-i Muhammed, Beni Nasıl Bilirdiniz?", İleri, 14 Mayıs 1340/1924, nr. 2239; Celal Nuri, "Birisi İstisna Bütün Beni Beşere bir Sual", İleri, 16 Mayıs 1340, nr. 2241.

⁶³ Falih Rıfki, anılarında Gazi Paşa'nın maddi zorluklar içerisinde büyümesine rağmen fikirlerini ve politikasını satmadığını ve de kiralamadığını belirterek etrafındaki arkadaşlarının nüfuz ticaretlerini önleyebilecek miydi? Sorusunu sormakta ve şöyle devam etmektedir: "Yeni devrin ilk skandallarından biri Ermeni kaçırma hadisesidir. İstanbul gazeteleri mallarını yeniden ele geçirmek için iki Ermeni zengininin gizlice İstanbul'a sokulduğunu yazmışlar ve bu kaçakçılığı yapan "İş Komitesi" nde Gazi'nin arkadaşlarından birkaçını ortak göstermişlerdi. Bu iki Ermeni'nin İstanbul'a gelmiş olduğu fakat mesele ortaya çıkınca tekrar savuşturuldukları doğrudur. Kimlerin suçlu olduğu ise anlaşılamamıştı." Bkz. Falih Rıfki Atay, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004, s. 494.

⁶⁴ Hüseyin Cahit, "Temizlik Mücahede", Tanin, 1 Mayıs 1340, nr.559.

⁶⁵ Hüseyin Cahit, "Son Vaziyet", Tanin, 7 Mayıs 1340, nr. 563.

kalmasından öteye geçerek İsmet Paşa'nın "adamını omzunda taşıyan efendi" manzarası göstermeye başladığına işaret etmiştir⁶⁶.

Ahmet Emin Yalman ise hakkında ortaya atılan iddialardan sonra, İsmet Paşa'nın Ferit Bey'i makamında tutmasının altında yatan ihtimaller üzerinde durur ve Ferit Bey'i "dahili zehir" olarak nitelendirir. Ahmet Emin Yalman'a göre memleket, zimamdarlarından şunları beklemektedir: "Bünyedeki noksanların husule getirdiği fena ve marazi isti'datlara karşı bütün müspet kuvvetlerle vatani bir sed vücuda getirmek lazımdır. Zehirler temizlenmeli, zincirleme suretiyle birbirine bağlı olan suiistimal mikropları ayıklanmalı, sonra bünyede nekahet devrinde muntazam bir inkişafın temini için mütehasıs doktorların reyine müracaat edilmelidir. Hakiki zimamdarlarımız, hastalığı yok farz etmekte veya yanlış teşrih etmekte ısrar ederler ve işlerimiz bugünkü çerçeve içinde kalırsa zehirlerle mikropların zararları çok teşeddüt edebilir⁶⁷".

Sonraki günlerde kaleme aldığı yazılarında hükümeti Ferit Bey konusunda uyaran Ahmet Emin Yalman, Ferit Bey'in Ermeni zenginleri meselesindeki, Samsun'a gönderdiği telgrafla ilgili açıklamalarını hatırlattıktan sonra sözlerini şöyle sürdürmektedir: "Haysiyet ve umumi itimat son derece de hassas şeylerdir. Göz önünde bulunan şu birkaç hareket bile Ferit Bey'in Türkiye Cumhuriyeti'nin Dahiliye Vekaleti'ni işgale layık olmadığını ve vekil sıfatıyla hal-i tabiyenin, istikrarın ve umumi itimadın tesisine amil olamayacağını göstermeye kafidir. Bunu görmemekte taannüt edilmesi fena bir alamettir. Çünkü umumi meseleler hakkında tarafgirlikten, politikacılıktan tecerrüt suretiyle ve soğukkanlı hüküm vermek istidadının azaldığını gösterir. İşlerin bugünkü safhasında Ferit Bey meselesinin tenvir edilecek bir ciheti kalmamıştır. Tahkikat raporunun

⁶⁶ "Şu dakikada İsmet Paşa, adamını omzunda taşıyan bir efendi manzarası gösteriyor ve garibi şu ki bu havaleli yükten bir türlü ayrılmıyor. Acaba yere atarsa kırılacak diye mi korkuyor? Hiç merak etmesin: ne kadar yüksekte fırlatsa o yine dört ayaküstüne düşer mücerreptir." İsmail Müştak, "Adamını Omzunda Taşıyan Efendi", Tanin, 10 Mayıs 1340, nr. 566.

⁶⁷ Ahmet Emin, "Dahili Zehir", Vatan, 29 Nisan 1924, nr. 379.

intişarından sonra bahse daha esaslı bir surette avdet etmek mümkün olacaktır. Zaten Ferit Bey'in şahsı tali bir bahistir. Bütün mesele memleketin mukadderatına hâkim olacak siyasi sistemdedir. Ferit Bey bahsi ancak sistem hakkında bir emare teşkil etmesi itibariyle bizi alakadar etmiştir. Bugüne kadar memleketimizde hep aynı siyasi sistem hâkim olmuştur. Buna inhisar ve intisap sistemi namını vermek mümkündür. Bir veya birkaç kişi etrafında bir takım mensuplar toplanmıştır. Bunlar menfaat ve nüfuza mukabil sadakat düsturuna tabii olmuşlardır. Sistem keyfi surette hükmünü sürmüş ve şahsiyet sahibi olmayan ve körü körüne emre uymayan vatandaşları derece derece imha usulünü tahkim etmiştir.⁶⁸

Görüldüğü üzere, Ahmet Emin Yalman hükümeti, daha önceki devirlerde yapılan idari hataların yapılmaması konusunda uyarılmaktadır. Bu uyarılarını sonraki günlerde de devam ettirmiştir. İsmet Paşa'nın "Gazete hücumları neticesinde bir arkadaş feda edemem. Edersem gazeteler yüz bulur, nüfuz kazanır, yarın bütün gazeteler bir olup bir başkanıza hücumla başlarlar" kaygısıyla hareket ettiğini öğrendiğini belirten Ahmet Emin Yalman, bu malumatın işaret ettiği vaziyetin memleket açısından faydalı olmayacağına şu sözlerle işaret etmektedir: "Nüfuz mücadelesi... her tarafta vehmedilen infialleri kabartan endişe budur. Şahsi nüfuzu ve izzet-i nefsi muhafaza endişesiyle hükümet nüfuzu hiç acımadan feda edilmektedir. Bu kadar haklı ve müdellil hücumlara maruz bulunan bir zatın, dahili siyaseti idare mesuliyetini (Burada gayrimesuliyet tabiri daha yerindedir.) muhafaza etmesi hükümetin nüfuzunu son derece sarsmaktadır. Kabine azalarından bazıları, memlekete ait olan bu büyük zarara göz yummakta ısrar ediyorlar. Niçin? Çünkü Ferit Bey, kabineden çıkarmak, dün kabineye almanın ve meclisteki hücumlara rağmen muhafaza etmenin bir hata olduğunu itiraf etmek demektir. Bazı ricalimize kendilerinden böyle bir hata sadır olacağını itiraf etmek küçüklük gibi geliyor. Her insanın hatalarda bulunabileceğini, fakat hatadan dönenmenin insanları yükselttiğini bir türlü kabul etmek istemiyorlar. Sonra şurasını da anlamak istemiyorlar: Ortada mevzubahis olan mesele Ferit Bey'in veya şunun bunun şahsı değil-

⁶⁸ Ahmet Emin, "Mesele Nerededir?", 8 Mayıs 1924, nr. 386.

dir. Doğrudan doğruya ameli hayatımızın temizliği ve hürmet ve itimada layık bir hale gelmesi meselesidir. Memleket Ankara'nın bir köşesinden görüldüğü gibi bir gülistan değildir. Maatteessüf hasis, şahsi menfaatlerin umumi menfaat endişelerini tamamıyla boğmaya ve boş bir zarf haline indirmeye başladığı bir yerdir. Suiistimal hiç beklenmeyen yerlerde gitgide hal-i tabii hükmü almaktadır. Buna karşı açılacak temizlik mücadelesinin başında biz İsmet Paşa'yı görmek isterdik. Hâlbuki İsmet Paşa dünkü bir hatayı itiraf etmek endişesiyle temizlik mücadelesini hiç farkına varmadan tas'ib etmektedir⁶⁹."

Basında bahsi edilen bu yazıların dışında, gerek zengin Ermenilerin Türkiye'ye girişi gerekse Ferit Bey hakkında başka yazılarda kaleme alınmıştır. Mehmet Asım'ın meseleye yaklaşımı daha ılımlıdır. Konuları ele alırken şahıslardan ziyade sorunun neden kaynaklandığına dair açıklayıcı makaleler kaleme almıştır. Yazılarından birinde zengin Ermeniler meselesini araştırmak için neden İstanbul ve Ankara'da iki ayrı teftiş heyeti kurulduğunu sorgulamıştır⁷⁰. Diğer bir yazısında kamuoyunun zengin Ermenilerin ülkeye girişi konusundaki hassasiyetini onaylamakla birlikte, İstanbul'a istiklal mahkemesi gönderilmesi teklifini, yolsuzluk iddialarına "Cumhuriyet'in namus ve şerefi" olarak yaklaşılmasına karşı çıkmıştır⁷¹. Mehmet Asım'a göre zengin Ermenilerin ülkeye girişi meselesinin ortaya çıkmasında bu konuda sağlam usul ve esasların belirlenmemiş olması etkili olmuştur⁷². Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan isimsiz bir yazıda, Ferit Bey'e yöneltilen "tutulur yanı kalmamıştır" şeklindeki eleştirilere yanıt verilmiş ve Ferit Bey savunulmuştur⁷³.

⁶⁹ Ahmet Emin, "Hükümet ve Matbuat", Vatan, 21 Mayıs 1924, nr. 399; Ahmet Emin Yalman, anılarında bütün bu olaylardan "Ermeni Zenginleri Fırtınası" başlığı altında özetle bahsetmektedir. Bkz. Ahmet Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1997, s. 932-951.

⁷⁰ Mehmet Asım, "İki Heyet-i Tahkikiye", Vakıf, 17 Nisan 1340/1924, nr. 2267.

⁷¹ Mehmet Asım, "Heyecansız Düşünelim", Vakıf, 18 Nisan 1340/1924, nr. 2268

⁷² Mehmet Asım, "Usulsüzlüklerin Neticesi", Vakıf, 16 Nisan 1340/1924, nr. 2266

⁷³ "Tutulur Biri", Hâkimiyet-i Milliye, 9 Mayıs 1340/1924, nr. 1115,

5. Ferit Bey'in İstifası, Basındaki Yankısı ve Sonraki Gelişmeler

Hakkındaki bütün bu iddialar ve basında yapılan eleştirilerden sonra Ferit Bey'in istifa ettiği 22 Mayıs 1924 tarihinde kamuoyuna duyurulmuştur⁷⁴. Dâhiliye Vekili Ferit Bey, İsmet Paşa'ya hitaben yazdığı istifa dilekçesinde⁷⁵, yirmi gün önce istifa dilekçesini sunduğunu fakat kabul edilmediğini ancak "muhalif gazetelerin" memleketin hayrına olmayan "neşriyat-ı fesadkaraneleri"nin devamıyla hükümetin "haksız ve lüzumsuz" saldırılarına maruz kalmasına vesile bırakmamak için tekrar istifa etmeyi uygun bulduğunu ifade etmiştir.

Ferit Bey'in bir kısım basını suçlayarak yaptığı bu istifasını

⁷⁴ İleri, 22 Mayıs 1340/1924, nr. 2247; Müstakil, 22 Mayıs 1340/1924, nr. 92; Cumhuriyet, 22 Mayıs 1340/1924, nr. 16; Hâkimiyet-i Milliye, 22 Mayıs 1340/1924, s. 1126

⁷⁵ "Muhterem Başvekilimiz İsmet Paşa Hazretlerine Aziz ve Muhterem Paşam, Fırka'nun ve Meclis-i Alinin emniyet ve itimadına nail ve birkaç gazete muharririnin memleketimizde efkâr-ı umumiye'yi temsil etmediğine tamamen kani bulunmakla beraber, bazı muhalif gazeteler neşriyatının aldığı şekli müessif üzerine hükümetin kudret ve muvaffakiyetini selamet-i devlet icabatından ad ve telakki ettiğim için bundan yirmi gün mukaddem zat-ı samilerine istifamı takdim etmişim. Zat-ı devletleri lüzum olmadığını beyan buyurarak kabul buyurmadınız, bendeniz Dahiliye Vekalet'i'nde bulunduğum müddetçe bütün kudret ve istitaatımı* memleketin huzur ve sükununun istikrarına hasretmiş, asayiş-i elhamdülillah son on beş senenin görmediği bir dereke-i kemale isale muvaffak olmuş, idare-i umumiyemizi Cumhuriyet hükümetinin rasanetini* temin edecek surette ıslaha gayret etmişim. Bu hususta yalnız menafi-i umumiye icabatına tabii olup bir az hatır gönüle de riayet etmemekliğim bittabi etrafımda memnuniyetsizlikler tevellüt etmiştir. Buna bazılarının ihtirasat-ı siyasi ve diğer birtakımlarının menafi-i şahsiye ve süfliyesi inzınam edince sarf-ı tezvîr ve tasannudan* ibaret bulunan neşriyat-ı ahire vücuda gelmiştir. Neşriyat-ı mebhusenin yalancılığı, garazkârlığı her günkü tekziplerle taayyün etmek ve hak ve hakikati her zaman tezahürü pek tabii bulunmuş olmakla beraber muhalif gazetelerin memleketin hayrına masruf olmayan neşriyat-ı fesadkaranelerinin devamıyla hükümetin haksız ve lüzumsuz tecavüzlere maruz kalmasına vesile bırakmamak için, yeniden arz-ı istifaya lüzum görüyorum. Vatan ve millete medyum olduğum hizmeti ali kadar elimkan ifaya çalışmış olmaktan mütevellid huzur-ı vicdan ile istifa-yı acizanemin kabulünü zat-ı devletlerinden ekiden* istirham ederken birlikte çalıştığımız müddetçe gerek zat-ı müsamilerinin, gerek rûfaka-yı muhteremin hakkımda göstermiş oldukları teveccüh ve muhabbete müteşekkik bulunduğumun arzını vecibе bilir ve muvaffakiyet-i devletlerine dua ile takdim-i ihtiramat eylerim fecidim hazretleri. Kütahya Mebusu Ferit. Bkz. Cumhuriyet, 22 Mayıs 1924, nr. 16.

dan sonra, basında farklı açılardan istifası üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Başından itibaren Ferit Bey'in istifa etmesi gerektiğini savunan Celal Nuri, Ferit Bey'in istifasından dolayı İsmet Paşa'yı tebrik ederek "*muhalif görünen odakların önünü almanın, o delikleri tıkanmanın*" en kestirme yolunun bu olduğunu, kendisinin Gazi Paşa ve İsmet Paşa'nın yanında olduğunu ifade etmiştir⁷⁶. Suphi Nuri ise, Ferit Bey'in yüzünden kabinenin içerde ve dışarda işlere yoğunlaşamaz duruma geldiğini, kendisinin haklı çıktığını, bazı gazetelerin ve dalkavukların "*feritçilik*" yapacağız derken bazı önemli şahsiyetleri, cumhuriyeti ve inkılabı lekeleme tehlikesine hizmet ettiklerini, kendisini muhalif ilan ettiklerini neyse ki Ferit Bey'den kurtulduklarını ifade etmiştir⁷⁷. Suphi Nuri, Ferit Bey'in istifa dilekçesindeki basına dönük suçlamaları da kabul etmemiştir. Kendilerinin muhalifliğinin Cumhuriyet'e, inkılaba ve hükümete olmadığını, sadece Ferit Bey'e ve "*bozuk idare cihazı*"na olduğunu, basının yaptığı yayınların memleketin hayrına olduğunu, memleketi, hükümeti, dâhiliye vekâletini Ferit Bey gibi bir adamdan kurtardıklarını belirtmiştir⁷⁸.

Vatan gazetesi, Ferit Bey'in istifa ettiğini, yerine Kütahya Mebusu Recep Bey'in getirildiğini duyurduktan sonra, Ferit Bey'in istifa etmesini şahsi bir mesele olarak değil, umumun menfaatleri ve demokrasi prensibi açısından istediklerini ve bu istifa karşısında memnuniyet duyduklarını ifade etmiştir⁷⁹. Ahmet Emin, Dahiliye'nin başındaki bakanın değişmesiyle her şeyin "*güllük gülüstanlık*" olacağına inanmanın "*safdililik*" olacağını mühim olanın şahıslar değil, sağlam prensipler üzerine oturmuş bir idare makinesi kurmak olduğunu vurgulamıştır⁸⁰.

Hüseyin Cahit, Ferit Bey'in istifasından basının bir "*hisse-i iftihar*" çıkarmasını doğru bulmadığını, basının böyle bir görevi

⁷⁶ Celal Nuri, "Anlamayanlara", İleri, 22 Mayıs 1340, nr. 2247.

⁷⁷ Suphi Nuri "Gidiyor", Müstakil, 21 Mayıs 1924, nr. 91.

⁷⁸ Suphi Nuri "Ferit Bey", Müstakil, 22 Mayıs 1924, nr. 92.

⁷⁹ Vatan, 22 Mayıs 1340/1924, nr. 400.

⁸⁰ Ahmet Emin, "Dahiliye'deki Tebeddül", Vatan, 23 Mayıs 1340/1924, nr. 401

olmadığını, böyle bir düşüncenin memleketi anarşiye götüreceğini vurguladıktan sonra basın bu istifadaki rolünün, kuvveti hakta ve hakikatte görmesi olduğunu belirtmiştir. Hüseyin Cahit'e göre ortada bir galebe varsa, bu "*efkar-ı umumiyye*" ve Cumhuriyet idaresine aittir. Çünkü basının "*efkar-ı umumiyye*"nin sesini duyuracak serbestliğe kavuşması Cumhuriyet sayesinde gerçekleşmiştir. Ferit Bey'in istifa dilekçesinde basını eleştirmesine karşı çıkan Hüseyin Cahit, basının Ferit Bey'in, zengin Ermeniler, Milli Mücadele karşıtlığı vb. icraatlarını ortaya çıkarmaktan başka bir şey yapmadığını, esas bununla mücadele edilmesi gerektiğini, aksi takdirde Feritlerin birinin gideceğini diğerinin geleceğini ifade etmiştir. Basının temizlik mücadelesine kaldığı yerden nihai amaca ulaşana kadar devam edeceğini, artık kimsenin kanuna ve *efkâr-ı umumiyye*ye rağmen makamında kalmasının mümkün olmadığını vurgulamıştır⁸¹. Ferit Bey'in istifasından sonra en ağır eleştiri, Tanin'de İsmail Müştak tarafından yapılmıştır⁸².

Ferit Bey'in bakanlıktan istifasından sonra bakanlar kurulu toplantısında alınan bir kararla, Meclis Memurin-i Muhakemat Encümeni'nin acilen toplanması ve zengin Ermenilerin ülkeye girişi ile ilgili tahkikat raporlarının incelenmesi kararlaştırılmıştır. İlgili kararda, Meclis'in tatilde olmasına rağmen devletin "şeref ve haysiyeti" ni ilgilendiren bu meselenin bir an evvel neticelendirilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır⁸³. Diğer taraftan, kamuoyunda zengin Ermeniler meselesinin tahkikat sonuçları dikkatle takip edilmiştir. Tahkikat raporları doğrultusunda Ferit Bey'in Divan-ı Ali'ye sevk edileceğinin parti divanında kararlaştırıldığı ancak bunun için Meclis'in toplanmasının ve dokunulmazlığının kaldırılacağına dair haberler basına yansımıştır⁸⁴. Zengin Ermenilerin ülkeye girişi meselesinde İstanbul'da "*İş komitesi*", "*Zabıta-i Hususiye*" adı altında bir şebeke

⁸¹ Hüseyin Cahit, "İstifadan Sonra", Tanin, 23 Mayıs 1340/1924, nr. 579.

⁸² İsmail Müştak, "Şerefsiz Bir İstifa", Tanin, 22 Mayıs 1340/1924, nr. 578. (Bkz. Ek-1)

⁸³ BCA, 030.18.01.01.09.27.19/1.

⁸⁴ İleri, 19 Haziran 1340, nr. 2274;

kurulduğu, bu işin içerisinde, aralarında Kılıç Ali, Ruşen Eşref, Yunus Nadi, Mithat Bey, Yahya Kemal'in de isimlerinin yer aldığı bazı mebusların isimleri soruşturma raporlarına yansımıştır⁸⁵. Bahsi geçen bu mebusların her biri haklarındaki iddiaları tekzip etmiş, Kılıç Ali ise Rize Mebusu Rauf Bey ile birlikte bu meselenin üzerine giden İleri gazetesi yazarı Celal Nuri Bey'i yazıhanesinde başından yaralamıştır⁸⁶. Suphi Nuri, meslektaşına yapılan bu saldırıdan sonra, olayı kınayan bir yazı kaleme almıştır⁸⁷. Zengin Ermeniler meselesinin Meclis gündemine tekrar gelmesi, Meclis Memur-i Muhakemat Encümeni'nin raporunun tamamlanmasından sonra 15 Şubat 1925 tarihinde gerçekleşmiştir. Sabık Dâhiliye Vekili ve Kütahya Mebusu Ferit Bey, encümen raporunun acilen ve derhal görüşülmesi için Meclis başkanlığına bir takrir vermiştir⁸⁸. Takrir kabul edilmiş ve görüşmelerin yapılması için gizli celseye geçilmiştir. Gizli celse görüşmelerinde Ferit Bey, mübadeleye tabi olmayan gayrimüslimlerin ülkeye dönmelerinde yasal olarak hiçbir engel olmadığını savunmuş ve Benon Değirmenciyan, Karnik Sabuhyan, Gümüş Gerdenyan ve Vahram Börekçyan'ın girmelerine izin verdiğini kabul etmiştir. Bu nedenle maiyetindeki memurların sorumlu tutulmamalarını istemiştir. Vekillerin girişlerinde sorun görmediği bu isimleri hangi saiklerle sınır dışı ettiği yönündeki sorusuna Ferit Bey, milli çıkarları gözettiğini, muhalif gazetelerin eleştirilerinin önünü almak istediğini, para verilerek girilen bir ülke olmadığını ispat etmek için sınır dışı ettiği şeklinde yanıtlanmıştır⁸⁹.

⁸⁵ İleri, 27 Temmuz 1340, nr. 2210; TBMM, Gizli Celse Zabıtları, C. IV, s. 504.

⁸⁶ İleri, 31 Temmuz 1340/1924, nr. 2314.

⁸⁷ Suphi Nuri, "Vurunuz Efendiler!", İleri, 31 Temmuz 1340/1924, nr. 2314.

⁸⁸ Ferit Bey'in Meclis Başkanlığı'na verdiği takrir şu şekildedir: "Riyaset-i Celileye

Muhakemat Encümeni raporunun gerek bu hususta neşredilen nihayetsiz dedikoduların refi, gerek haysiyeti acizanemin taarruzdan vikayesi nokta-i nazarından müstacelen ve derhal müzakeresini rica eder ve ricamın kabulünü Büyük Millet Meclisi'nin şimdi adaletperverisinden niyaz ve istirahat ederim efendim. Kütahya Mebusu Ferit. Bkz. TBMMZC, İ. 56, C.2 (15/02/1341), s. 27.

⁸⁹ TBMM, Gizli Celse Zabıtları, C. IV, s. 497.

Meclis Memur-in-i Muhakemat Encümeni başkanı Hacim Muhittin Bey, raporlarda yer alan ve İstanbul'da "iş komitesi" kurdukları iddia edilen mebuslarla ilgili olarak, Encümenin bu iddiaları ciddiye almadığını ve bu iddiaları tahkikata değer bulmadıklarını ifade etmiştir⁹⁰. Müzakerelerin yeterli görülmesinden sonra Meclis görüşmesine son verilmiştir. Takrir-i Sükûn Kanunu'nun arifesine denk düşen bu görüşmelerden sonra bu mesele bir daha Meclis gündemine gelmemiştir. Ferit Bey ise kısa bir süre sonra 6 Mayıs 1925 tarihinde Londra büyükelçiliğine tayin edilmiştir⁹¹.

Sonuç

Ahmet Ferit (Tek), Cumhuriyet'ten önce siyasetçi ve gazeteci kimliğiyle temayüz eden tarihi şahsiyetlerden biridir. Siyasi hayatının dönük noktasını ise, Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan ilk kabinede üstlendiği Dâhiliye vekilliği teşkil eder. Ahmet Ferit Bey, bu görevi sırasında genel aftan istisna tutulan yüz elli kişinin belirlenmesi, mübadillerin yerleştirilmesi gibi çok önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Zengin Ermenilerin ülkeye girişinde, başında bulunduğu bakanlığın bünyesinde görev yapan alt derecedeki memurlar hakkında başlayan ve bazı mebuslara kadar uzanan yolsuzluk ve usulsüzlük iddialarının basına yansımaları, Ahmet Ferit Bey'i Meclis, parti ve kamuoyu nezdinde zor durumda bırakmıştır. Ortaya atılan iddialarla ilgili İstanbul ve Ankara'da soruşturmalar başlatması, Meclis'e ve bağlı bulunduğu partiye iddialarla ilgili açıklamalar yapması kamuoyunu tatmin ve teskin etmeye yetmemiştir.

Genel aftan istisna tutulan yüz elli kişinin listesinin basında yayımlandığı günlerde, bu listeyi hazırlayan bakanlığın başında bulunan Ahmet Ferit Bey'in Damat Ferit Hükümeti'nde Nafia Nazırı olarak milli mücadeleye engel olmaya çalıştığı ortaya atılması ve bu iddiaların Refet Paşa tarafından doğrulanması Ahmet Ferit Bey'in bakanlık koltuğunda kalmasını

⁹⁰ TBMM, Gizli Celse Zabıtları, C. IV, s. 503-504

⁹¹ Çoker, a.g.e, III, s. 495.

güçleştirmiştir. Hükümetin başında bulunan İsmet Paşa, bu tür iddiaları başlangıçta önemsemeyip Ahmet Ferit Bey'in istifasını reddetse de kamuoyundaki eleştiri oklarının şahsına ve hükümetine yönelmesiyle birlikte Ferit Bey'in ikinci istifasını kabul etmek durumunda kalmıştır. Gerek zengin Ermenilerin ülkeye girişi meselesinde gerekse Samsun'a gönderdiği telgraf konusunda Ahmet Ferit Bey'in Meclis'e ve kamuoyuna dönük yaptığı açıklamalar zihinlerde oluşan soru işaretlerini kaldırmaya, kamuoyunu aydınlatmaya kâfi gelmemiştir. Kendisi de gazetecilik mesleğinden gelen bir şahsiyet olarak, ortaya atılan iddiaların üzerine giden basın, toptancı bir yaklaşımla hedef alması, memleket aleyhine fesat yayıncılıkla itham etmesi, kendisinin, meslektaşlarının nezdinde eski zihniyetin temsilcisi olarak konumlandırılmasına sebep olmuştur.

Gelen olarak bakıldığında dönemin basınının bütünüyle meselelere "şahsi ve menfi" olarak yaklaştığını söylemek mümkün değildir. Ahmet Ferit Bey'in başında bulunduğu bakanlıkla ilgili ortaya atılan iddiaların üzerine giden basının içerisinde yeni rejimi ve hükümeti destekleyen basın da yer almıştır. Hükümeti destekleyen bazı gazeteler hariç tutulacak olursa, dönemin basınının yeni rejimin ruhuna uygun olarak kendisinden beklenen vazifeyi yapmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Vazifesinin idrakinde ve bilincinde olan basın mensupları, cumhuriyet, hâkimiyet-i milliye prensiplerinin zahiren değil gerçek manada hükümferma olması için büyük çaba göstermiştir. Ahmet Ferit Bey'in istifasının kabul edilmek zorunda kalınması da basına rağmen hükümet edilemeyeceğinin anlaşıldığının bir göstergesi olsa gerekir. Son olarak şunu ifade etmeliyiz ki, "intisap ve inhisar anlayışı" ile ülke yönetilemeyeceği daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında tecrübe edilmiş bir meseledir.

Kaynaklar

Resmî Yayınlar

Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 4, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.

TBMM Zabıt Ceridesi.

Araştırma Eserleri, Hatırat ve Makaleler

Akder, Necati "Seçkin Vatansever, Büyük Milliyetçi, Değerli Fikir ve Mefkûre Adamı Ahmet Ferit Tek Üful Etti!", Türk Kültürü, S. 110 (Aralık) Ankara 1971, s. 116-127.

Atay, Falih Rıfkı, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004, s. 494.

Çankaya, Ali, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C.II, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969

Erdeha, Kamil, Yüzellilikler Yahut Milli Mücadele'nin Muhasebesi, Tekin Yayınevi, I. Baskı, İstanbul 1998.

Esin, Emel, "Ahmet Ferit Tek", Türk Kültürü, S. 110 (Aralık) Ankara 1971, s. 137-14

Kuran, Ahmet Bedevi, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000.

Nevsal-i Milli 1330, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, Dersaadet(?).

Soysal, İlhami, 150'likler, Gür Yayınları, İstanbul 1985.

Ünal, Yenal, Ahmet Ferit Tek, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2009.

Yalman, Ahmet Emin YALMAN, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1997.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Anadolu'da Yeni Gün

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

İleri

Müstakil

Tanin

Tevhid-i Efkâr

Vakit

Vatan

Ek-1

“Şerefsiz Bir İstifa”

Dahiliye Vekili Ferit Bey nihayet istifa etti. Hadisat-ı siyasiyenin sevkiyle alelade silinip gitmekten ziyade vukuatın taziyeki önünde zorla yıkılıp düşmeye benzeyen bu çekiliş daha şerefli, hiç olmazsa daha vakur olabilirdi. Fakat Ferit Bey'in mürai ruhu ve haris zekâsı kendisini bu zahmetsiz ve masrafsız şereften de mahrum bıraktı. Hayat-ı siyasiyesine –herhalde pek uzun bir zaman için- hatme verdirirken siması öyle sırtıkan, sözleri öyle ısırgan idi ki en günahkâr ölüleri bile “Allah taksi-ratını affetsin!” duasıyla teşyi eden anane-i civanmerdane Ferit Bey'e bu kadcılık bir müsamahakârlığı da çok görecektir. Geçen gün yine bu sütunlarda, İsmet Paşa'nın yorgun omuzlarına asılan bu tıknaz hamuleden bahsederken onun vekâlet sandal-yesine yapışıp oturmasıyla çekilip gitmesi arasında bir fark kalmadığını söylemiştim. İstifa telgrafının muhit-i millide uğradığı lakaydane telakki bu içtihadımda ne kadar haklı olduğumu bir daha göstermiştir. Binaenaleyh dünden itibaren şöretinin enkaz-ı hüsrânı arasında yuvarlanmaya giden Ferit Bey'in ne şahsi, ne de hayat-ı siyasiyeye veda ederken mürai-yane bir lisanla yazdığı istifanamesinin müeddası üzerinde tevakkufa lüzum görmüyoruz. Esasen sütunlarını ve karilerini bu bahis ile lüzumundan çok fazla işgal ettikleri için gazeteciler kafi derece azap ve hicap duymaktadırlar. Eğer temizlik müca-hedesinin gönüllerde tutuştuğu ateş olmasaydı Ferit Bey hesabına yapılan münakaşa affolunamaz bir israf sayılırdı. Yalnız şunu söylemekten kendimizi alamayacağız ki Ferit Bey faaliyet-i siyasiyesinin son mahsulü olan istifanamesinde riya ve garaz dolu bir lisanla anlattığı gibi “muhalif gazetecilerin memleketin

hayrına masruf olmayan neşriyat-ı fesatkaranelerinin devamıyla hükümetin haksız ve lüzumsuz tecavüzlere maruz kalmamasına vesile bırakmamak için" değil, bilakis memleketin mukadderat-ı siyasiyesini temiz ve şayan-i itimat ellerde görmek isteyen gazetecilerin ve bu gazetelere emsalsiz bir tesanütle müzaheret gösteren efkar-ı umumiyenin pek umumi miqyasta girildiğini ameliye-i tathiriyeye dayanamadığı için çekilmiştir. Ümit ederiz ki bu, Ferit Bey'in safvet ve gaflet-i milliye önünde attığı son perende olacaktır. Damat Ferit Kabinesinde, ifasına memur edildiği karıştırıcılık nevinden vazifelere Cumhuriyet kabineleri içinde artık yer kalmadığını Ferit Bey'in havsalası belki, belki değil muhakkak, kabul etmez. O, dün çekildiği köşeden yarının yeni bir planını hazırlayacaktır. Bunda şüphemiz olmasın. Bunu güneşli günlere intizar eden mahut havanın çöreklenmesi kabilinden addetmek kafi değildir. Ayrıca müteyakkız olmak da lazımdır. Temizlik mücahedesinin kat ettiği mesafeye bakılırsa bu teyakkuzdan ümitvar olabiliriz, yalnız dua edelim ki vukuat yarın bize:

Gitti mecnun hain-i dehri bana ısmarladı,

Bir garip evdir kalır divaneden divaneye!

Dedirtmesin, çünkü yüreklerimizde acıya tahammül edecek takat kalmadı.

İsmail Müştak'ın Dahiliye Vekili Ferit (Tek) in istifası üzerine kaleme aldığı makale.

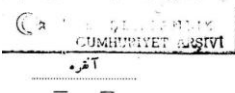
Kaynak: Tanin, 22 Mayıs 1340/1924, nr. 578.

Ek-2

Kamuoyunun tepkisine rağmen bakanlık koltuğunu bırakmamakta ısrar eden Dâhiliye Vekili Ferit Bey, İleri gazetesinde bu şekilde karikatürize edilmiştir.

Kaynak: İleri, 3 Mayıs 1340/1924 nr. 2230.

-12-

تورکیہ جمہوریہ

باسہ ولادت
قلم مخصوص عدلیہ
عدد

۵۶۶
۵۶۲

معارف حقیرہ اولیٰ ارضی و در ولادتہ بمسندینت کبریا شاہجہاں قبول یثیرونہ تولد مسہ نکت تصقیاتہ مہر حقیرہ حائلہ
و کاندہ کونہ تہدہ و دھاکونہ ریجیت اولیٰ اور ارضیہ تصقیہ۔ تقرأ مہرہ حکایتی قانونت سکرینی مادہ ۵
موجہ اولیٰ برای تہدہ بیرون مستحبہ مہرہ حکایتہ اجتمہ تودینہ ضروریہ موجود اولیٰ و دولتہ
سرق دینتہ موضوع بقا اولیٰ بوسائتہ آرنہ اولیٰ آساجہ الزم اہلین حقیرہ جسک تعلق حائلہ اولیٰ
کورہ اجتمہ اعصاف اجماعہ دعوتہ حقہ اھدہ و کاندہ تصدیقہ ذر دار اولیٰ ۳۳ ماس ۲۹۰ تاریخ
بیکرہ اولیٰ کینتہ ۳۹ ماس ۲۹۰ تاریخ اجماعہ تہدہ اولیٰ
در لکت ہیجا تنقل نظرہ اجتمہ آرنہ اولیٰ اجماعہ ضروریہ کینتہ۔ اجتمہ اجماعہ اولیٰ
حقہ موجود قانونتہ برکتی بوندہ آرنہ اولیٰ کہ قانونتہ موجہ جسک تعلق زمانتہ اجتمہ
چاہیہ ہیجہ ذرہ برکتہ موجود رکھدہ۔ تسکون دعوتہ اھدہ و کاندہ اجتمہ ہیجہ برکتان
بایتہ و مہرہ حقیرہ اجتمہ اعصافہ تنوافہ ستانہ ہیجہ طرزہ اجلاس دیاسہ و کاندہ
جسک ہیجہ تنوافہ ہیجہ قبلہ ایستہ۔

تورکیہ جمہوریہ
قانونتہ

معارف حقیرہ
معارف حقیرہ
معارف حقیرہ
معارف حقیرہ
معارف حقیرہ
معارف حقیرہ
معارف حقیرہ
معارف حقیرہ

Zengin Ermeni ve Rumların ülkeye girişi ile ilgili tahkikat raporlarının neticelendirilmesi için Meclis Memurin-i Muhakemat Encümeni'nin acilen toplanması ve konuyu neticelendirmesi ile ilgili Bakanlar Kurulu Kararı.

Kaynak: BCA, 030.18.01.01.09.27.19.